

Maritiem-historische reflecties op het schilderij

Jeroen ter Brugge,

historicus, conservator maritieme collecties Rijksmuseum

De Ruyter en Napels

Hoewel ieder jaar nog wel schilderijen met een interessante historische betekenis opduiken, gebeurt het slechts zelden dat een doek van dergelijke afmetingen aan de aandacht ontsnapt. Jan van Essen's schilderij van een gecombineerde Spaans-Nederlandse vloot in de baai van Napels, ruim zes bij twee meter metende, moet alleen daardoor al de afgelopen eeuwen een blikvanger zijn geweest. Dat de indrukwekkende voorstelling desondanks onder het grote publiek onbekend is, heeft natuurlijk te maken met het feit dat het zich in privébezit bevindt, maar ook omdat de betekenis van de voorstelling in de loop der tijd aan de relatief schaarse hoeveelheid personen die het konden zien, niet meer bekend was. Natuurlijk zagen zij dat het Napels voorstelde en dat er van alles met schepen en scheepjes plaatsvond, maar wat er zich daadwerkelijk afspeelde was uit het collectieve geheugen verdwenen. Tegelijk schreeuwt de voorstelling erom, juist vanwege de grote maritieme dynamiek, geduid te worden en lijken de ingrediënten daartoe aanwezig. In deze korte beschouwing ligt de focus op wat we zien en hoe dit binnen het maritiem-historische narratief past.

Jan van Essen: 'De vloot van Michiel de Ruyter bij Napels in 1676' (particuliere collectie).

Wat zien we?

Om te bepalen welke gebeurtenis het panoramische schilderij verbeeldt en om te voorkomen dat voorbarige conclusies worden getrokken, is het zinvol eerst goed te kijken, te beschrijven en dan voorzichtig aan te begrijpen wat zich hier afspeelt, wanneer en waarom. De voorstelling lijkt immers niet op een willekeurig of alledaags tafereel, eerder een bijzondere gelegenheid met de vele grote en kleine en van kleurrijke vlaggen voorziene vaartuigen voor de stad Napels. Daarmee is de kous nog niet af. Evenzogoed is het van belang te achterhalen waar het schilderij vervolgens voor diende. Louter als illustratie van iets gedenkwaardigs dat zich ooit afspeelde, of is er een boodschap in besloten?

Deze typische Veduta geeft ons een panoramisch zicht op de stad Napels zoals we dat kennen van verschillende andere schilderijen en prenten. Met rechtsboven de rokende Vesuvius, het kasteel van St Elmo op de hoge bergtop achter de stad en de havenconstructies en verdedigingswerken aan de kust. Het meest opvallend is de parade van schepen van allerlei soort die uitbundig hun vlaggen laten wapperen. Diverse sloepen of gondels met zonnetent, ogenschijnlijk met hoogwaardigheidsbekleders aan boord, maken dat het niet de weergave van een normale situatie is. Er moet sprake zijn van iets heugelijks, want naast de feestelijke uitdossing van de vaartuigen worden ook saluutschoten afgevuurd. Ondanks dat de schilder het picturale perspectief in dit verder fascinerende werk niet helemaal goed heeft getroffen, zien we de ontmoeting van twee groepen. Een overduidelijk Nederlandse groep én een die hier thuis is, getooid met vlaggen die tot het Spaans-Habsburgse Huis behoren. Een vriendschappelijke benadering, die aan de hand van de scheepstypen en de gevoerde vlaggen nader gespecificeerd kan worden.

Allereerst zien we varianten van zowel de Spaanse marinevlag, waarop het koninklijke wapen is afgebeeld, sommige in combinatie met het Bourgondische rode kruis. Deze vlag werd door sommige Spaanse eskaders en door de Zuid-Nederlandse admiraliteit gebruikt en toont de verwantschap van de Habsburgse vorsten met die van Bourgondië. Deze vlaggen worden onder andere in de zeldzame manuscript-vlaggenboeken van rond 1670 geduid, zoals die in de Rijksmuseumcollectie. Het heldere rood, wit en blauw wordt nog steeds gebruikt als de nationale vlag van Nederland, in de periode van het schilderij een symbool van de onafhankelijke Nederlandse Republiek. Vreemd genoeg lijkt de wind aan boord van het grote schip links vooraan uit verschillende richtingen te waaien maar dat komt de vlaggen ten goede en daar ging het misschien wel om. Men zou enkele Napolitaanse vlaggen, een dubbelkoppige adelaar of een draak in zwart, verwachten maar die zijn zo goed als afwezig. Het voorste schip voert een witte vlag met onduidelijke versiering en een ander schip heeft ook een witte vlag met wat een tweekoppige adelaar lijkt. Omdat het Koninkrijk Sicilië en daarmee Napels tot het Spaanse Koninkrijk behoorden, zal daarin besloten liggen dat vooral Spaanse vlaggen werden gebruikt. Vanaf de stadstorens wappert dan ook de Spaanse vlag. Aan de kade is een schip met de Britse koopvaardijvlag te zien en mogelijk ook één met de vlag van de pauselijke staat.

Een andere manier om de voorstelling te duiden, is het determineren van de verbeelde schepen, zowel naar functie als herkomst, Typisch mediterrane marineschepen zijn galeien, die met of zonder wind konden varen, met riemen en slaven om deze te bedienen. Vanuit diverse posities zijn de galeien te zien. Grotere zeilschepen in het mediterrane gebied zijn galjoenen, grote schepen met twee dekken vol kanonnen, mooi bewerkte en beschilderde achterstevens en drie masten. Hun vorm is een duidelijke voortzetting van de middeleeuwse slagschepen zoals we die van de oude iconografie kennen. Zoals verwacht zijn de galeien en de galjoenen getooid met Spaanse vlaggen. De Nederlandse oorlogsschepen op het schilderij lijken veel op hun Spaanse tegenhangers en hier vergiste Van Essen zich. De Noord-Europese marineschepen waren omvangrijker maar met relatief smallere bovendekken en dus een toelopend dwarsprofiel. De in Italië actieve en van oorsprong Zuid-Nederlandse schilder kreeg de opdracht waarschijnlijk nadat de Nederlandse schepen al uit de Baai van Napels vertrokken waren. Uit eigen waarneming kon hij deze dus niet goed in beeld brengen en kennelijk ontbrak het hem aan ander vergelijkingsmateriaal.

Langs de oorlogsschepen zijn nogal wat kleine vaartuigen, roeivaartuigen, te zien. De meeste van deze moeten bemand zijn geweest met een lokale bemanning en met opvarenden, die of nieuwsgierig waren naar wat er te zien was en daar deelgenoot van wilden zijn of, waarschijnlijk vooraan het schilderij, een representatieve rol vervulden. Sommige van deze kleine vaartuigen waren bijboten die normaal op het dek van de grote schepen lagen en werden gebruikt voor het

vervoer van mensen aan land en vice versa. We zien ze zowel Spaanse als Nederlandse vlaggen voeren. De wat grotere sloepen of gondels behoren tot het Spaanse kamp en hebben meest tenten op het achterste deel van het vaartuig, zowel tegen de zon als ter bevestiging van de status van de hoofdpersonen die ermee vervoerd werden. Op een van deze sloepen staat een tweetal trompetters en de kans is groot dat zich hier de belangrijkste persoon van het tableau bevindt, op het achterplecht gezeten. De identificatie van de schepen leidt dus vrij eenvoudig naar de conclusie dat een Nederlandse eskader voor Napels was geankerd en daar officieel welkom werd geheten door de lokale hoogwaardigheidsbekleders en andere belangstellenden.

Détail van het schilderij door Jan van Essen, voorstellende de ontvangst van de vicekoning van Sicilië door Michiel de Ruyter voor Napels met de Spaans-Nederlandse vloot voor Napels.

Wanneer vond de voorstelling plaats en wat deed de Nederlandse vloot in de Italiaanse wateren? Om te begrijpen naar welke gebeurtenis we meer in het bijzonder naar kijken, is het belangrijk de voorstelling te dateren. Een beetje kip en ei dus. Het dateren van dit soort scènes is vaak een hachelijke zaak en leidt al snel tot kringredanaties. Het foutief dateren kan tot verkeerde conclusies leiden over wat we zien en dan kost het moeite de feiten niet naar de gewenste uitslag om te buigen. Andersom geldt dit evenzogoed, het toewijzen aan een foutieve gebeurtenis leidt tot een verkeerde datering met allerlei ongewenst gevolgtrekkingen. In veel gevallen is een ets, tekening of schilderij niet gedateerd, zodat we afhankelijk zijn van indirect bewijs om een datering vast te stellen. Typologie van de afgebeelde kenmerken, zoals de schepen op het doek of de mate van stadsplanning, kan helpen om er een datum op te plakken, maar ook andere gegevens kunnen bijdragen tot een nadere datering. Bijvoorbeeld de periode waarin een kunstenaar actief was en zijn of haar aanwezigheid op de afgebeelde plaats. Een ander nuttig instrument is de herkomst van een voorwerp en het herleiden ervan tot de oorspronkelijke eigenaars. In het geval van Van Essens

schilderij hebben we enkele duidelijke aanwijzingen voor de datering. We weten dat Jan van Essen in Napels woonde en werkte tussen ca. 1670 en zijn dood in 1684. Het meest opvallende kenmerk op het schilderij, de omvangrijke vloot met veel Spaanse en Nederlandse slagschepen, stelt ons in staat de gebeurtenis nog scherper te bepalen. Binnen de periode van Van Essens actieve periode in Napels vond de zogenaamde ‘Frans-Spaanse’ en de ‘Frans-Nederlandse Oorlog’ plaats.

Na de oorlog die voor de Republiek met het Rampjaar in 1672 uitbrak, vonden er verschillende gevechten tussen de twee landen over de hele wereld plaats. Het was voor de Republiek een jaar van complete tegenspoed, waarin de Fransen een groot deel van het land bezetten. Uiteindelijk hielden de Nederlanders stand en de Vrede van Nijmegen in 1678 maakte een einde aan de vijandelijkheden. In de loop van de periode van deze internationale spanningen werden bondgenootschappen gesmeed en sloten de Nederlanders zich aan bij de Spanjaarden in hun strijd tegen de Fransen. Tussen 1676 en 1678 was deze strategische samenwerking gericht op het herstel van de Spaanse overheersing in de stad Messina op Sicilië, dat zich met steun van Frankrijk aan het Spaanse gezag had onttrokken. De Staten-Generaal gaven luitenant-admiraal-generaal De Ruyter de opdracht de – niet optimaal uitgeruste – vloot te leiden tegen de Fransen in de Zuid-Italiaanse wateren. De Ruyter had weinig fiducia in de operatie maar gehoorzaamde. Dat hij als opperbevelhebber de expeditie met een relatief klein deel van de oorlogsvloot moest aanvoeren, was opmerkelijk, meestal werden dergelijke opdrachten aan lagere vlagofficieren toevertrouwd. Om te bepalen wanneer de voorstelling plaatsgreep en wat getoond is, dient inzicht in de vlootbewegingen te bestaan. Hieruit blijkt dat de Nederlandse schepen in deze jaren tweemaal voor Napels hebben gelegen, beide in 1676. Eénmaal na het eerste fysieke treffen met de Fransen en na afloop van alle vijandelijkheden, voordat de vloot terugkeerde naar de Republiek.

Gequarelleerde koninklijke Spaanse vlag uit een manuscript-vlaggenboek 'Les Pavillons et Les Etendars Des Mers Suivant La diversite des Nations' door J. Moutton, 1673-1677 (collectie Rijksmuseum, NG-2020-21-27).

Het verloop van de gehele expeditie bleek uiteindelijk in militair opzicht niet succesvol en dat had te maken met de te geringe omvang van de Staatse vloot en de terughoudendheid van Spaanse zijde. Het eerste treffen, in aanwezigheid van één Spaans oorlogsschip tegenover 18 Nederlandse

en 4 branders, 8 snauwen en enkele victualieschepen van deze zijde, vond plaats ter hoogte van de berg Stromboli bij Messina op 8 januari 1676 en eindigde in een gelijkspel. Ondanks een groot krachtsverschil in aantallen kanonnen en opvarenden betekende dit voor De Ruyter een voorlopig acceptabel resultaat. Messina was er echter niet mee ontzet. Op 9 januari sloot het Spaans eskader tenslotte aan bij dat van het Nederlandse en volgens diplomatieke overeenstemming viel het opperbevel daarmee de Spanjaarden toe, tot groot ongenoegen van De Ruyter die zich kon beroepen op veel meer ervaring en een enorme status genoot.

Inmiddels was de samenwerkingsovereenkomst, die voor zes maanden was getekend, afgelopen en De Ruyter nam het besluit koers naar de Republiek te zetten aangezien er geen brieven uit Den Haag waren binnengekomen waaruit verlenging van de expeditie zou blijken. De vloot zeilde richting Livorno met de idee daarvandaan tegelijk de terugkerende handelsvloot uit Smyrna te konvooyeren maar kreeg halverwege dan toch eindelijk een Haags bericht van een vooruitgesneld schip. Hieruit bleek dat de expeditie nog niet ten einde was, hoewel de verlenging nog niet officieel was beklonken. Maar zoveel was duidelijk: het avontuur duurde nog even voort. Voor de broodnodige aanvulling van de voorraden levensmiddelen werd hem bevolen richting Napels koers te zetten, waar hij op 10 (volgens de Nederlandse bronnen op 11) februari 1676 aankwam. Over de gebeurtenissen op de rede van Napels zijn we vervolgens door zowel Nederlandse als Spaans-Napelse bronnen redelijk goed ingelicht.

De Ruyters eskader met dertig schepen arriveerde voor Napels terwijl daar de jaarlijkse carnavalsfestiviteiten plaatsvonden. De stad, die als een tapijt tegen de omliggende bergen lag uitgevleid, moet indruk op hem hebben gemaakt. Andersom zal het verschijnen van de vloot, inmiddels uitgebreid met de Spaanse schepen, ook indruk hebben gemaakt op de lokale bevolking. Met name de onderkoning van Napels, Fernando Joaquín Fajardo, markies de los Vélez, zal verheugd zijn geweest. Het eskader bood immers uitzicht op het verdrijven van de opstandelingen in Messina en, in groter verband, op het inperken van de Franse invloedssfeer. Na aankomst zond De Ruyter een scheepsboot met een officier aan boord om eer te gaan bewijzen aan de onderkoning. De ontvangst in het paleis was hartelijk.. Daarop werd Don Antonio Amaldia, luitenant-generaal naar de Eendracht afgevaardigd om de wederkerigheid te tonen en ongetwijfeld ook om de intenties van de vloot te bespreken. Als eerbetoon werd daartoe van alle schepen een eresaluut afgevuurd, dat beantwoord werd met het koninklijk saluut vanaf het Castillo Nuevo.

De volgende ochtend bracht de onderkoning zelf een plechtig tegenbezoek met de koninklijke gondel en in gezelschap van onder andere generaal Don Vincente Tuttauila, markies van Santo Crispiero en Don Fabritio del Rossi, luitenant-generaal van een cavalerie-eenheid. Het Napolitaanse verslag van het bezoek geeft een levendig beeld van de ontmoeting en beschrijft hoe De Ruyter bovenaan de touwladder het gezelschap hielp om naar boven te klimmen. Op het achterschip was een grote tafel met een groen tapijt erop klaargezet. en Voor de onderkoning stond een ronde stoel klaar. Aan de andere zijden van de tafel namen de overige leden van het bezoek en uiteraard De Ruyter zelf plaats. Tot de vaste beleefdheidsrituelen behoorde het uitbrengen van een heildronk, waarbij een strikte hiërarchie werd gevolgd. Als eerste werd gedronken op de Spaanse koning en koningin en daarna op de prins Van Oranje, de vloot, de handhaving van de vrede-lievende samenwerking tussen Spanje en de Republiek, op Michiel de Ruyter en tenslotte op de onderkoning. Bij iedere toost die De Ruyter bracht sloeg hij op een bel en werden vier kanonnen afgevuurd. Met dit gebulder werden de heilwensen kracht bijgezet en was het heinde en verre duidelijk dat aan boord iets bijzonders plaatsvond.

Na een uur kwam een einde aan de ontmoeting, die vooral uit het uitwisselen van beleefdheden had bestaan. Het verslag geeft aan dat de onderkoning werd 'neergelaten' (getakeld?) vanwege

de aanzienlijke hoeveelheid ingenomen wijn. De Ruyter daalde de touwladder af en deed de onderkoning tot aan de laatste trede uitgeleide. Na een dergelijk bezoek volgde altijd een tegenbezoek en dat vond de tweede dag plaats. De onderkoning had zijn staatsiegondeel gezonden om De Ruyter op te halen en aan land stond een rijtuig met zes paarden klaar, een grote eer. Zijn gevolg moest genoeg nemen met minder paarden. Tijdens de tocht weerklonk wederom een uitgebreid eresaluut van de transen van het Castillo Nuevo. Voor het paleis ontving de onderkoning het gezelschap van De Ruyter met zijn vlagofficieren met alle égards en vlagvertoon. De ontmoeting vond plaats in de paleiselijke galerij waar De Ruyter in het midden mocht zitten. De Nederlandse consul trad op als vertaler en bleef al die tijd staan. Het Nederlandse gezelschap sloeg de aangeboden 'sorbeta' af en gaf de voorkeur aan witte wijn. Tijdens dit overleg kreeg De Ruyter officieel toestemming om een nieuwe poging te doen Messina te ontzetten. Bovendien, en dat ontbreekt in de Napolitaanse beschrijvingen van De Ruyters verblijf in de stad, beijverde deze zich voor de eerder tevergeefs bepleitte vrijlating van 26 Hongaarse (protestantse) predikanten, die op de galeien dwangarbeid moesten verrichten. Het was strategisch een gunstig moment, het voortbestaan van het koninkrijk Sicilië en Napels stond op het spel en De Ruyters vloot was de reddende engel. De gevangenen werden na bijna een jaar gevangenschap vrijgelaten, een gegeven dat tot op de dag van vandaag in Hongarije en Nederland herdacht wordt. Na afloop van het bezoek volgde een omhelzing van de beide hoofdrolspelers en bij deze gelegenheid gaf de

Commandostok bedekt met een laag schildpad met verguld koperen knoppen, ingelegd met turkooizen en diamantjes. Aan de Ruyter op 13 januari 1676 te Napels geschonken door de vicekoning van Sicilië (collectie Rijksmuseum, NG-NM-10402).

Degen met vierkantige kling en sierlijk gevest van bloedkoraal met zwartleren schede met koperen punt en riemhaak, eveneens van bloedkoraal. Aan de Ruyter op 13 januari 1676 te Napels geschonken door de vicekoning van Sicilië (collectie Rijksmuseum, NG-NM-10403).

onderkoning aan de Ruyter de met diamanten en turkooizen bezette commandostaf en een rijk versierde degen die uiteindelijk zijn plaats in de collectie van het Rijksmuseum hebben gevonden.

De andere Nederlandse afgevaardigden kregen een gouden ketting. Met deze geschenken onderstreepte de onderkoning zijn dankbaarheid aan de Republiek en De Ruyter cum suis en ook de hoop op de goede afloop kwam ermee tot uitdrukking. Hoewel zeer prestigieus, waren aanzienlijke geschenken in het diplomatieke verkeer op dit niveau niet ongewoon in deze periode. Het Nederlandse gezelschap begaf zich vervolgens per voet naar de havenkant om daar weer aan boord van de gondel te stappen. Na munitie en proviand ingeslagen te hebben, vertrok de gecombineerde vloot op 19 februari richting Palermo op Sicilië om zich daar aan te sluiten bij een eskader Spaanse schepen en op zoek te gaan naar de vijandelijke vloot. Na de nodige reparaties zette de vloot op 14 maart koers naar Messina, inmiddels vergezeld van een Spaans eskader onder leiding van de vice-admiraal-generaal don Francisco Pereire Freire de la Zerda. Het beleg mislukte, mede als gevolg van de aanwezigheid van een gunstig gelegen Frans eskader, maar ook door een storm die de slagorde verstoortte. Besloten werd vervolgens het door de Fransen bezette Agosta te ontzetten. Aanhoudende stormen vrijdelden het voornemen waarna bericht werd ontvangen van het in zee steken van de Franse vloot.

In het zicht van de Etna, vond op 22 april het volgende treffen met de Fransen plaats. De hevige strijd bleef wederom onbeslist maar het leidde tot de vroegtijdige dood van De Ruyter aan boord van het vlaggenschip De Eendracht. Het commando werd overgenomen door vice-admiraal Gerard Callenburg die de verantwoordelijkheid kreeg de expeditie voort te zetten, met het inmiddels gebalsemde lichaam van De Ruyter aan boord. Na weken gekruist te hebben,

Bloedige ZEE-SLAGH, voorgevallen
tusschen de *Franse* en *Nederlanders*, by *Messina*, op den 8. Januarii 1676.

Zeeslag bij Messina/Stromboli op 8 januari 1676 tussen de gecombineerd Spaans-Nederlandse vloot onder Michiel de Ruyter en een Franse vloot onder Abraham Duquesne. Nieuwsprent uitgegeven door M.W. Doornick te Amsterdam, 1676 (collectie Rijksmuseum, RP-P-OB-82.440).

troffen de vijandelijke vloten elkaar vervolgens tijdens een in Nederland minder bekende zeeslag op 2 juli 1676. Het was een verrassingsaanval van de Fransen op de geallieerde vloot in de baai van Palermo, die mede door gebrek aan samenwerking tot een significante nederlaag leidde. Zowel de Spanjaarden als de Nederlanders verloren verschillende schepen en moesten zich terugtrekken. De vloot vervoegde zich op 20 augustus voor de tweede keer bij Napels waar deze met de bescherming van de stadskanonnen in de rug, kon bijkomen en de instructies van de Staten-Generaal kon afwachten. Brieven van vice-admiraal Callenburgh geven een overzicht van de schepen die deelnamen en melden bovendien dat de vloot tot 4 oktober in de baai van Napels voor anker bleven liggen. Daar arriveerde ook een Nederlands hulpskader onder bevel van Philips van Almonde die het commando van Callenburg overnam. De expeditie was door de Staten afgelast en naar huis bevolen.

Pas in januari 1677 kwam de vloot – ijsvorming maakte de doorvaart onmogelijk – in Nederland aan, met het lichaam van De Ruyter aan boord. Een officiële ontvangst aan boord van het vlaggenschip of in het paleis van de onderkoning vond nu niet meer plaats en ook ontbreken aanwijzingen voor festiviteiten, waar ook bepaald geen aanleiding toe was. Op verzoek van de Spaanse koning voer in maart 1678 een Nederlandse vloot naar Cádiz om het land te helpen in zijn voortdurende strijd met de Fransen die Spanje hun heerschappij probeerden op te leggen. De vloot hielp bij het vervoer van soldaten naar Barcelona en voer enkele maanden langs de Spaanse kust. In september 1678 keerde de vloot terug naar Nederland. Ze was niet voor anker gegaan bij de baai van Napels of ergens anders langs de kust van Italië.

Datering

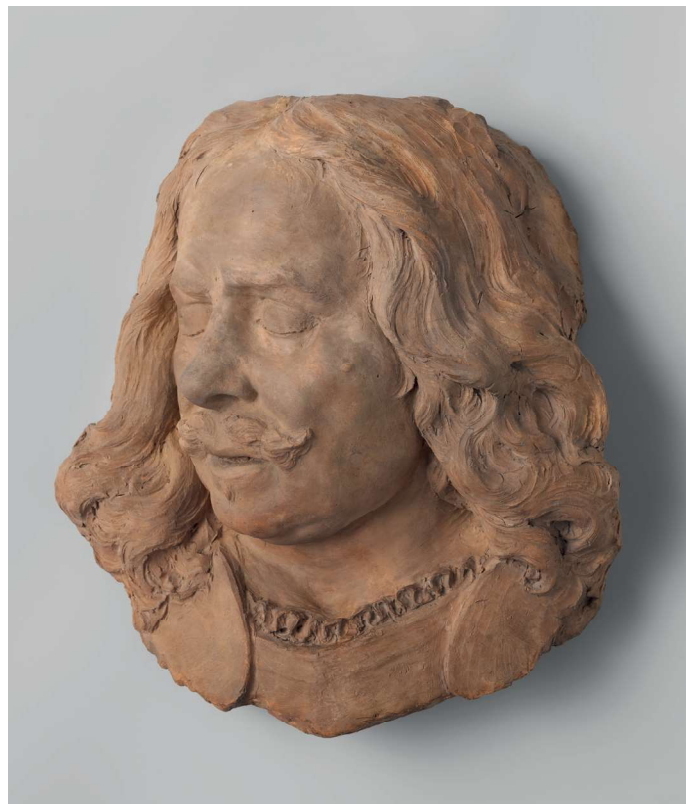
Met dit kalendarisch-historische overzicht zijn de ingrediënten voor een precieze datering van het schilderij voorhanden. Op twee momenten lag in deze jaren een gecombineerd Nederlands-Spaanse vloot voor Napels, beide in 1676. De eerste keer tussen 10/11 – 19 februari en daarna tussen 20 augustus en 4 oktober, elk met een eigen karakter. In februari met een feestelijke ontvangst in de hoop op herstel van de oude orde en het verslaan van de Franse vloot, en in de nazomer/herfst met een aantal onbestemde zeeslagen, een nederlaag achter de rug en zonder uitzicht op het behalen van het gewenste resultaat. En bovendien met het lijk van De Ruyter aan boord van de Eendracht... Het leidt tot de conclusie dat de voorstelling in februari 1676 en meer precies op 12 februari, de dag van het bezoek van de onderkoning aan De Ruyter, plaatsvond. Het Nederlandse schip dat prominent linksvoor is afgebeeld, kan haast niet anders dan het vlaggenschip de Eendracht zijn, aan boord waarvan de ontvangst plaatsvond en langs de boeg waaraan we de touwladder zien bungelen. De grote gondel die in de richting van dit schip vaart zal dan de onderkoning en zijn gevolg hebben vervoerd, getooid met forse koninklijke vlaggen. In de andere gondels en sloepen worden de leden van zijn gevolg vervoerd, terwijl allerhande andere belangstellenden ook het water hebben gekozen om dit schouwspel mee te maken. De galeien met rode vaandels worden in de Spaanse bronnen met naam genoemd: San Antonio, San Fernando en San Genaro, met op de achterschepen de gepolychromeerde beelden van de heiligen, aan wie de schepen hun naam ontleenden. De galei met het rode vaandel en het witte kruis met de tekens van Christus' lijden is de Cuatralba, van waaruit de galeien gecommandeerd werden.

Hoewel de gevechten een teleurstellende afloop hadden en zeker niet van doorslaggevend belang waren, gaf de dreiging ervan de geallieerden, in januari 1678 vergezeld door de Engelsen, een hefboom in handen die bijdroeg tot de positieve uitkomst van het vredesverdrag van Nijmegen. De Fransen verlieten als gevolg hiervan Messina, dat weer onder Spaans bestuur kwam.

Zeldzame voorstelling

Het Rijksmuseum bezit een interessante collectie over de Nederlandse maritieme prestaties in de vroegmoderne tijd en de functionarissen die daarbij een rol hebben gespeeld. Historische verzamelingen kenmerken zich door de focus op de successen van het land waar deze tot stand zijn gekomen, in het bijzonder op de veld- en zeeslagen die werden gewonnen en de economische welvaart die daarmee al dan niet werd verworven. De verbeelding van een ten tijde van de Republiek verloren zeeslag zal je niet zo snel van de hand van een Nederlandse schilder vinden. Die schilderijen vind je in het land van de overwinnaar en vice versa. Aan het Nederlandse aandeel in de acties in de Siciliaanse wateren rond 1675-1676 is op een enkele prent na, vrijwel geen schilderij gewijd. De reeks zeeslagen en schermutselingen tegen de Fransen wordt niet beschouwd als een grote verdienste waarop iets of iemand zich zal hebben beroemd.

Overtuigende winst werd niet geboekt, sterker nog, één van de slagen liep vrij desastreus af en bovendien leidde de expeditie tot de vroegtijdige dood van de beroemde luitenant-admiraal-generaal, Michiel de Ruyter. Dat hij de heldendood stierf, heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de roem en de nagedachtenis van 'Bestevaer', maar in zijn tijd was het niet een gebeurtenis om te koesteren en in beeld te brengen. Schilderijen over het onderwerp ontbreken in Nederlandse collecties, deze verschenen pas in de loop van de 19de eeuw, toen zijn sneuvelen onderdeel van het heldennarratief was geworden. Dat dit imponerende schilderij, met De Ruyters vloot in 1676, nu aan het licht is gekomen, is redelijk uniek en biedt een goede aanleiding voor nader onderzoek en publiek engagement. Met het tentoonstellen in de Middelburgse Oostkerk wordt daartoe de eerste aanzet gegeven.

Geboetseerd portret van de gesneuvelde Michiel de Ruyter door Rombout Verhulst, studie voor het grafmonument in de Nieuwe Kerk te Amsterdam (circa 1677-1681) (collectie Rijksmuseum, BK-NM-13150).

Waarom is het geschilderd?

Het meest opvallende kenmerk van het schilderij is de omvang: 5,64 meter breed en 2,10 meter hoog. En het kan zelfs nog groter zijn geweest, want het lijkt erop dat aan de linkerkant een stuk is weggesneden. Het is duidelijk dat een dergelijk schilderij niet in normale woonvertrekken kon worden opgehangen. Alleen paleizen en officiële gebouwen konden zo'n stuk huisvesten. Het had een grote zaal nodig, niet alleen om voldoende ruimte te vinden maar ook om het enige afstand tot de toeschouwers te geven. Een plek waar ambtenaren bijeenkwamen, bezoekers werden ontvangen en gasten onder de indruk konden raken van de grootsheid van dit stuk.

Het laten vereeuwigen van het bezoek van de onderkoning aan De Ruyter was van grote symbolische betekenis. De aanleiding voor de zeeslagen en dit schilderij was niet alleen het behoud van de stad Messina, er stond veel meer op het spel. Het ging om de macht in heel Italië en de Tyrreense Zee en om het binnen de Spaanse invloedssfeer houden van het koninkrijk Sicilië. De boodschap die het schilderij vertelt, is dat Napels niet alleen nauwe banden had met Spanje, maar ook geallieerd was met een machtige maritieme natie, de Republiek. Het schilderij is in dit opzicht een symbool van deze drievoudige alliantie als waarschuwing aan anderen om zich niet te mengen in de Spaanse heerschappij. De uitdossing van de schepen moest de grandeur van de staat verbeelden en daarmee de autoriteit onderstrepen. Daarmee is het ook één grote self-kick, die het zelfbewustzijn onderstreepte.

Een andere versie

Dat schilderijen van de expeditie en het randgebeuren daar omheen bestonden wisten we eigenlijk al wat langer. Een kleinere versie van het schilderij van Jan van Essen werd in 2000 geveild op de veiling van Franco Semenzato en belandde in het Museo de la Certosa di San Marino in Napels. Het geeft dezelfde gebeurtenis weer met enkele verschillen in de setting van de schepen, maar het hele idee is hetzelfde: Spaanse en Nederlandse schepen verenigd in de baai van Napels. Het is vooralsnog onbekend of het kleinere schilderij een modello was voor het grotere schilderij of dat Van Essen twee keer een opdracht kreeg. Nader onderzoek zal hier wellicht duidelijkheid in creëren. Van Essen heeft meer werk in Napels geschilderd. In het Nationaal Museum Brukenthal in Roemenië hangt een veduta van Van Essen, die eveneens de skyline van Napels verbeeldt. De voorstelling is een andere dan de hier behandelde. Geen enkel Nederlands schip valt hierop te bekennen.

Geraadpleegde literatuur

- Antonelli, A., *Cerimoniale del viceregno spagnolo e austriaco di Napoli 1650-1717*. Napels, 2012.
- Brandt, G., *Het leven en het bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter*. Amsterdam, 1687.
- Druenen, P.G. van, *Vissers, Kapers, Arbeiders. Vlissingen 700 jaar stadsrechten*. Vlissingen, 2015.
- Herrero Sánchez, M., *El acercamiento hispano-neerlandés (1648-1678)*. Madrid, 2000.
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*. Derde deel, tweede stuk. Amsterdam, 1837.
- Prud'homme van Reine, R., *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*. Amsterdam/Antwerpen, 2021.
- Ribot Garcia, L., *La Monarquía de España y la Guerra de Mesina (1674-1678)*. Madrid, 2002.
- Sint Nicolaas, E., 'A Diplomatic Gift Full of Surprises: The weapon rack of Cornelis Tromp and other "exotic" arms belonging to Tromp and Michiel de Ruyter'. In: Thom Richardson, *East Meets West, Diplomatic Gifts of Arms and Armour between Europe and Asia, proceedings of the Royal Armouries conference held at H.M. Tower of London*. Leeds, 2014.